

ŽEIMELIO—LAUKSODŽIO ŠNEKTOS ĮVARDŽIUOTINIŲ BŪDVARDŽIŲ YPATYBĖS

Mūšos upyno Žeimelio—Lauksodžio šnekta yra pačiame Latvijos pasienyje, kurią kerta ne viena latviškojo kalbos ploto izoglosa. Įvardžiuotiniai šios šnektos būdvardžiai pasižymi tuo, kad šalia savo įprastinių formų, artimų lietuvių bendrinei kalbai, gretimai turi ir kitas — trumpesnes arba naujesnes formas, kurių liekanų randama senuosiuose latvių kalbos paminkluose arba net ir šių dienų latvių bendrinėje kalboje. Pvz., čia neretai vartojamos tokios įvardžiuotinių būdvardžių formos: vyr. g. vns. vard. *māžaj's* < *māžajis* 'mažasis' (plg. la. *mazaīs*), įnag. *mažúo* 'mažuoju' (plg. la. *mazuō*), dgs. vard. *mažie* 'mažieji' (plg. la. *maziē*), naud. ir įnag. *māžajem* < *māžajiem* 'mažiesiems, mažaisiais' (plg. la. *mazajiēm*), mot. g. vns. vard. *mažó* 'mažoji' (plg. la. *mazā*), kilm. *māžajōs* < *māžajos* 'mažosios' (plg. sen. la. *labbajahs*¹), įnag. *mažúo* 'mažaja' (plg. la. *mazuō*), dgs. vard. *māžajōs* < *māžajos* 'mažosios' (plg. sen. la. *labbajahs*²), naud. ir įnag. *māžajom* < *māžajom* 'mažosioms, mažosiomis' (plg. la. *mazajām*).

Sutrumpėjusios formos vartojamos ir prieviksiuose, kaip antai: *gerúo* 'geruoju', *pēktúo* < *piktúo* 'piktuoju' ir t.t.

Kaip žinoma, latvių kalbos įvardžiuotiniai būdvardžiai savo raida jau yra gerokai nutolę nuo lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių³. Žeimelio—Lauksodžio šnekta šiuo atžvilgiu sąlyginėje lietuvių ir latvių kalbų įvardžiuotinių būdvardžių raidos diachronijoje užimtų tam tikrą tarpinę padėtį.

Turi šios šnektos įvardžiuotiniai būdvardžiai ir kitų, jau grynai šiandieninėms lietuviškoms tarmėms būdingų inovacijų. Pvz., vyr. g. vns. vard. čia paprastai turi pabaigą *-ai*: *didžiasai* || *didysai*, *mažasai* || *mažysai*, *jaunasai* || *jaunysai*, *senasai* ||

¹ J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951, 468.

² Ten pat.

³ Žr. J. Kazlauskas, *Įvardžiuotinių būdvardžių raida baltų kalbose*, — *Kalbotyra* XXIV(1) Vilnius, 1972, 69—71.

senýsai, u kamienas ištiesai yra perėjęs į *a*, *ia* kamienus: *gražasaī*, *platasai*, kilm. *grāžiajo* (plg. *gērajo* su *a* greičiausia iš neįvardžiuotinės formos *gēra* 'gero'⁴), *plāčiajo* ir t. t.

Taigi šios tarmės įvardžiuotiniai būdvardžiai turi daug gretiminių formų. Šiuo metu jie tebėra čia dar gana intensyviai vartojami.

SMULKMENOS

IV

Pastebėta, kad rytų Lietuvoje skoliniuose dažnai turime balsį *o* vietoj įprastinio *a*, pvz., *arbotà* 'arbata', *kovà* 'kava' ir kt., žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 71²³. Iš Druskininkų liaudies dainų rinkinio (= Druskininkų dainos, užrašė Juozas Balčikonis, Vilnius, 1972) matyti, kad ši ypatybė būdinga ir pietiniam lietuvių kalbos ploto pakraščiu, pvz. (skaitmuo rodo dainos numerį), *kam veidel'us krosavóji?* 51 '... dažai', *Kvōltnosi svōtas* 156 'gyrėsi...', *gražai molevótas* 68 'gražiai dažytas', *Kenō šl'ēktà notūrà* 166 'kieno prastas charakteris', *išrinks'ù táu bernēlī pōšn'os artojēlī* 103 '... laukų (dirvos)...', *Svokū apdainavimas* 160 'svočių...', *vēlīvos svokūtēs* 160 '... svočiuotės', *du toliērai* 131 '... taleriai', *Turū šimtū tolierēl'ū* 204 '... talerėlių', *nuo žmon'ū ultōjū* 129 '...tinginių', *Vibōčikie, mergužēla* 133 'atleisk (aš atsiprašau)...'. Plg. br. *красавáць* < *красовáть*, *хвалíць*, *малывáць*, *натýра*, r. *пáшня*, *свахá*, br. *тáлер*, *гультай*, *вѣбачыцэ* 'atsiprašyti'. Tai, matyt, rodo palyginti vėlyvą šioje tarmėje pralietuvių **ā* virtimą *o*.

V

Žinoma, kad asmeninio įvardžio dviskaitos forma *mūdu* vartojama daug didesniame plote, negu dviskaitinės veiksmažodžių formos, žr. D. Gargasaitės sudarytus žemėlapius Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbuose, serija A, 1964 m. I 235 ir II 208. Daugelis vakarų ir pietų aukštaičių sako, pvz., *mūdu dirbame* (ne *dirbava!*). Toks pasakymas turi gretiminių variantą *mēs abū dirbame*. Iš čia vietomis atsirado kompromisinis pasakymas *mēs mūdu dirbame*, kurio įvardis *mūdu* atstoja skaitvardį *abū*, netekdamas savo pirmąsias įvardinės reikšmės. Tokia vartosena matyti ir iš minėto Druskininkų liaudies dainų rinkinio, pvz., *mēs mūdu kalbėsím* 23, *Mēs mūdu gīvėnom kàp porà karvėl'ū* 109, *tegū veřps, neklaušís*, *kū mēs mūdu kalbam* 114, *kuř mēs mūdu vinčevójom*, *kur mēs mūdu šl'ūbavójom* 211.

Z. Zinkevičius

⁴ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 285.